

Interessant oldfunn i Tyllidalen

Av Ellen Fjeld

I fjor sommer ble det registrert et interessant oldfunn i Storvollia, en setergrend beliggende ca. 900 m over havet i Tyllidalens østfjell. Den type oldfunn det her dreier seg om, går under den arkeologiske betegnelsen skålgropsteiner. Navner viser til de skålgropplignende fordypningene som er hugget inn i steinene.

I alt ligger det hele 5 skålgropsteiner i Storvollia, en på hver side av de 5 setervangene. Alle steinene er jordfaste, og markerer seg i terrenget ved sin størrelse og form. 3 av steinene er flate, hellelignende, mens 2 er toppede.

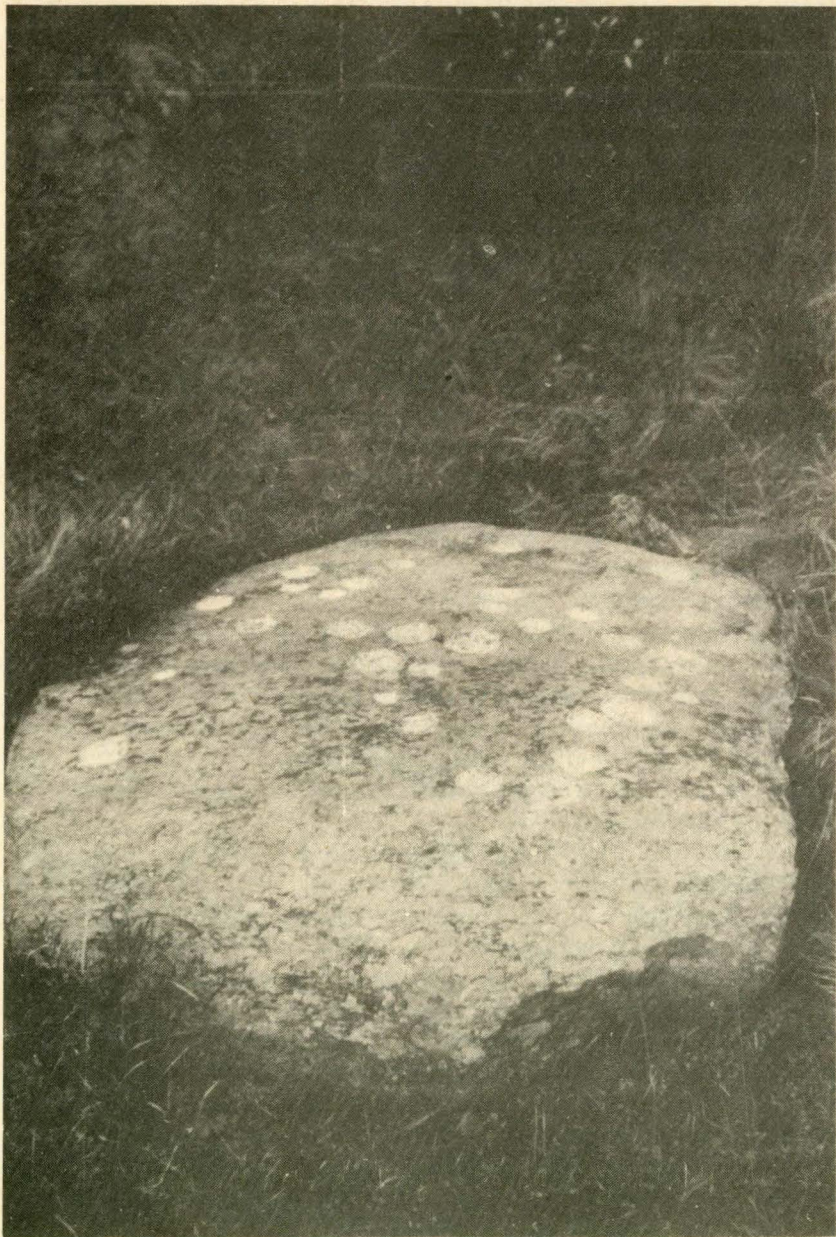
For kort å beskrive steinene, vil jeg begynne med den som ligger lengst sør i lia, på setereiendommen til Olsberg Øvre (Oppstu), gnr. 20, bnr. 17. Denne steinen har en største lengde på 2,10 m, og en største bredde på 1,48 m, og er flat og fin. Antallet registrerte groper er 17. Gjennomsnittsdiameteren på gropene på alle steinene er ca. 6 cm, og dybden er gjennomsnittlig ca. 1,5 cm.

Neste stein ligger på setra til Olsbergstrøa (Trøa), gnr. 20, bnr. 8. Dens største lengde er 1,86 m, og største bredde er 1,25 m. Den er toppet, og mot toppen ligger det 1 grop.

Den tredje steinen ligger på setereiendommen til Kjerkjemo, (Søstuenga), gnr. 20, bnr. 36. Dens største lengde er 1,25 m, og største bredde er 0,64 m. Den er flat og fin, og antallet groper er 31.

Den fjerde steinen ligger på setereiendommen til Olsberg, (Stuguenga), gnr. 20, bnr. 64. Denne steinen har en største lengde på 1,83 m, og en største bredde på 1,67 m, og den er toppet med 2 groper mot toppen. Til slutt har vi den femte steinen som ligger på setra til Olsberg Nordre (Nordstu), gnr. 20, bnr. 1. Også denne steinen er flat og fin, og dens største lengde er 1,65 m,

mens største bredde er 0,99 m. Antallet registrerte groper er 16.

Skålgropen er en helleristning, med en beliggenhet i typiske jordbrukslandskaper, her i Norge vesentlig i tre-fire hovedområder: Østfold, det sørlige Vestfold og kystbygdene i Telemark (det gamle Grenland), Rogaland og Inn-Trøndelag.

Foruten i disse lavlandsstrøkene, finnes de imidlertid også i enkelte høyereliggende strøk. I Valdres, nærmere bestemt i V. Slidre og Vang, og på Vestlandet, særlig i Hardanger og Sogn, kjennes tallrike skålgropfelt på jordfaste steiner og svaberg. Funnet oppe i Storvollia virker imidlertid, i allefall foreløpig, å stå helt isolert. Så vidt meg bekjent, er det ikke registrert skålgropsteiner i Nord-Østerdalen tidligere.

Beliggenheten til disse ristningene i høyereliggende strøk, samsvarer i stor grad med vårt eget funn i Storvollia. En stor del av dem ligger nemlig over nåværende bygd, i seterområder.

Skålgropen er et helleristningssymbol hjemmehørende i en jordbrukskultur. Dette sammen med at ristningene i høyereliggende strøk ofte viser en kontakt med seterområder, har gjort at en vanlig oppfatning har vært at disse skålgropristningene er spor etter seterdrift i forhistorien.

At seterbruket er meget gammelt, er hevet over enhver tvil. Til Island kom seterbruket med landnåmsmennene fra Norge i 9. og 10. århundre, og i våre gamle landskapslover finner man seterbruket omhandlet. Interessant i den forbindelse er det å legge merke til at i Gulatingsloven, nedtegnet alt i tiåra før 1100, heter det bl.a. at setermerkene i fjellet skal være som de har vært fra gammel tid.

Jeg har lyst til i denne forbindelse å nevne en interessant observasjon jeg gjorde oppe i Storvollia. Som det går fram av kartet, ligger det en skålgropstein på hver vang. Men ikke nok med det. Det kan også virke som det er en kontakt mellom steinene og seterhusene. Dette gjelder 3 av vangene, Olsberg Nordre, Olsbergtrøa, og Kjerkmø. Skålgropsteinen på Olsberg Stuguenga er meget interessant i denne forbindelse. Den ligger nemlig langt nedenfor de nåværende husene, men kloss inntil en tuffrest på 8,70 m x 4,00 m. Kan det tenkes at dette er spor etter en eldre seter, som senere er flyttet dit den ligger i dag?

Alt dette kan selvsagt meget vel være en tilfeldighet. Men jeg synes man må ha lov til å ta med i betraktning, at det virkelig kan ligge et mønster bak. Lignende forhold finner man dessuten

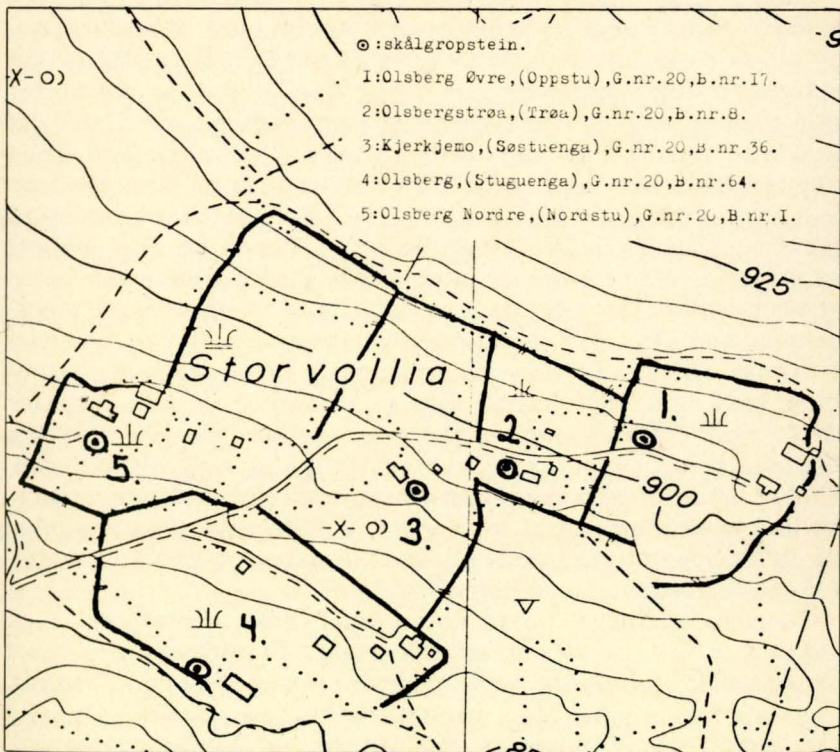

også i Valdres, Hardanger og Sogn. Både i Hardanger og Sogn er det bl.a. kjent setre som er plassert oppå og delvis dekker svaberg med skålgroper.

Hvis det medfører riktighet at det er en kontakt mellom skålgropsteiner og seterhus, kan dette være et argument for den teori at det virkelig dreier seg om en seterdrift i disse områdene alt i oldtiden. Hvis så er tilfelle, må man uunngåelig spørre hvor de hadde sine gårder de som setret oppe i Storvollia?

Det er imidlertid vanskelig å komme inn på dette spørsmålet, uten først å ha vurdert dateringen av funnet.

Skålgropen, sammen med andre helleristningsmotiver som skip og menneskefigurer, går under betegnelsen jordbruksristninger eller bronsealderristninger, som i hovedsak dateres til bronsealder (1800 - 500 f.kr.) Imidlertid kjenner man eksempler på groper som må være fra slutten av steinalder i Danmark, og i

Norge kjenner man forekomster som må dateres til jernaldrens eldre del, d.v.s. fra 500 f.kr. til 550/600 e.kr. Det faktum at det ikke er funnet en eneste sikker skålgrop på Island, har gjort at man mener at huggingen av dem i alminnelighet må ha opphørt før vikingetidens begynnelse.

Som vi skjønner dereier det seg altså om et stort tidsspenn.

Når det gjelder funnet i Storvollia, vil jeg tro at det strekker seg over en viss tid. Nord Østerdalen har få funn som er eldre enn yngre jernalder (550/600 e.kr. - 1050 e.kr.), men ut i fra en samlet bosetningshistorisk betraktning av de funn som er gjort, mener jeg eldre jernalder er en rimelig datering av funnet i Storvollia. Imidlertid ser jeg ikke bort i fra at deler av det det kan strekke seg ned i vikingetid.

De nærmeste funnene vi kjenner som kan indikere en jordbruksbosetning i eldre jernalder, er et gravfunn fra Fåset, Tynset, fra førromersk jernalder (500 f.kr. - 0), og et løsfunn fra Fonnås, Øvre Rendal, fra folkevandringstid (400 - 550/600 e.kr.), og ellers en konsentrasjon av funn i Ytre Rendalen. Nå er det selvsagt mulig at bostedet kan ha ligget så langt unna, men etter min mening er ikke dette det mest sannsynlige. Jeg finner det langt mer naturlig at man har bodd nede i Tyllidalen. Her skulle alle forutsetninger være til stede for en tidlig bosetning. Oldfunn kan imidlertid dalen ikke fremvise før i vikingetid. Personlig er jeg fristet til å tro at Olsberggrenda i Tyllidalen er det mest sannsynlige sted for den bosetning som benyttet Storvollia som seterområde. Storvollia ligger i naturlig tilknytning til Olsberggrenda, og også i dag er det disse gårdene som eier dette seterområdet. Olsberggårdene ligger gunstig til for en tidlig bosetning, høyt og fritt på dalens solside. Et geologisk skille krysser dalen omtrent ved Olsberggårdene, mellom den næringsrike Rørosskiferen og den mer næringsfattige sparagmittskiferen. Fjellet innenfor Olsberggårdene består av Røros-skifer og Storvollia ligger i dette området, som gir et rikt beite. En indikasjon på tidlig bosetning i området, er også plasseringen av middelalderkirken som skal ha ligget her.

Teoriene om hvorfor man hogg groper i stein er mange.

At de har hatt en eller annen tilknytning til kultisk virksomhet er imidlertid en vanlig oppfatning. Man finner f.eks. ofte skålgroper i forbindelse med gravanlegg. Videre er det en vanlig oppfatning at skålgropene har tilhørt en fruktbarhetsmagi,

hjemmehørende i bondens verden, men i den videre tolkning er det forskjellig syn.

En teori som har vært sentral i denne debatten, er tanken om at skålgropene ble brukt som offerskåler, og at de altså hadde en praktisk funksjon. Man kjenner til tradisjoner like opp til nyere tid fra Mellom-Sverige, Valdres og Sogn om diverse ofringer i slike groper. Et viktig argument mot denne teorien, er det faktum at man kjenner mange tilfeller hvor gropene er plassert slik at et eventuelt innhold ville renne ut. Forhenværende bestyrer ved Universitetets Oldsakssamling, professor Sverre Marstrander, ser på huggingen av gropene som et forsøk på å overføre kraft fra steinen til forskjellige fruktbarhetsfremmende formål. Denne kraften ble overført ved den steinsubstrans som huggingen resulterte i: små steinfliser og steinmel som kunne anvendes i fruktbarhetsmagiens tjeneste.

Dyrkelsen av steiner som ble antatt å være fylt av en eller annen form for kraft, er kjent ved tallrike eksempler hos naturfolkene og de gamle kulturfolk.

Videre er det i de nordiske folkeminner bevart en rik tradisjon om steiner som man trodde var fylt av særlige krefter eller var tilhold for makter eller vetter.

I mange tilfeller kommer det tydelig frem at de maktfylte steinene er av særlig betydning for fremgang og fruktbarhet i jordbruket. Det er en gammel iakttagelse at ingen steder sto åkeren så godt som innved de store steinene og de små, løse stein i åkeren voktet man seg vel for å plukke opp. De holdt på mulden og varmet jorden. Dessuten avga de mineraler, som gjorde jorden omkring mer fruktbar.

Vi har ingen mulighet til å komme til full klarhet over de magiske riter som knyttet til seg grophuggingen, men man kan f.eks. tenke seg dette kraftfylte, fruktbarhetsfremmende stoff strødd utover marken for å gi et rikt beite, samtidig som man kanskje også tenkte seg denne kraften overført til buskapen.

Andre teorier som også har vært mye fremme i diskusjonen, er de som ser gropene som betegnelser for stjernebilder, avlingstrykk og sist men ikke minst, solsymboler.

Funnet i Storsvollia er et interessant oldfunn på mange måter, og selv om tolkningen av slike funn fremdeles er usikker, representerer det et nytt interessant bidrag til forståelsen av bosetningshistorien i Nord-Østerdalen i forhistorien.